

АРГУМЕНТ «АПРІОРНОГО» В ЛОГІЦІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
«ЕМПІРИЧНИХ» ПОНЯТЬ

У статті досліджується проблема «апріорного» в якості аргументу в обґрунтуванні філософії «концептуального прагматизму» К.І. Льюїса. Здійснено аналіз логіки диспозиціонального функціонування смислових значень (апріорних понять), які формують новий досвід і нове мислення.

Ключові поняття: апріорне, аргумент, прагматизм, емпіризм, логіка, смисл, досвід.

Філософія прагматизму з часу свого виникнення претендує на «реальне бачення» життя. З точки зору історії ідей, прагматизм став найбільш значимим внеском в розуміння проблеми «емпіричного». Для прагматизму досвід став «вікном» в майбутнє, прогнозом і правилом поведінки. В своїй найбільш критичній формі аргумент «ясності ідей» формує розуміння ідеї в термінах того, якого роду практичні наслідки вона може мати. Окрім того, класичний прагматизм вніс багато нового в сучасну логіку, особливо логіку відношень, а також теорію «знаків». В даному контексті заслуговує уваги американський філософ К.І. Льюїс, який здійснив важливий внесок в розвиток логічних ідей. Він презентує новий розгляд формальної логіки в термінах суспільного досвіду. Особливістю його прагматизму постає апеляція до «апріорного».

Для К. Льюїса «апріорне» постає свого роду аргументом в розвитку його розуміння сутності прагматизму, який не може поставати у вигляді спрощеної редукції до практичного досвіду і вигоди. Інтерес К. Льюїса до прагматизму досягає своєї найвищої точки в процесі його спроб зрозуміти основи правильних звичайних висновків. Логічні відношення являють собою наслідки, одержані з прийнятих нами дефініцій в узгодженості з послідовним мисленням. Але якщо закон несуперечливості утворює граничну основу загальнозначимості (validity) логічних принципів, то що ж тоді слугує основою його власної загальнозначимості? Логіка, як система дедуктивних висновків і логічних законів, подібно закону виключеного третього і як сама необхідність несуперечливості (і як апріорна система знань), у К. Льюїса знаходить «основи в його прагматизмі» [4. с. 330]. Він проникає і складає саму «серцевину» його мислення.

По своїй суті всі люди є активними істотами. Виходячи з даної тези і враховуючи апріорне як аргумент для системи своїх доказів, К. Льюїс приходиться до висновку, що поняття, які застосовує мислення, логіка, яка розкриває ці поняття та їх смисли, і саме розумне мислення виникають з поведінкових реакцій на оточуючий світ, в якому перебувають індивіди. Наші способи поведінки, експліковані прийнятою нами логікою мислення, це ті способи, які «працюють» і зберігаються в силу того, що вони «працюють». Принцип несуперечливості, на якому засновуються повсякденні висновки «якщо, то», які використовуються при прийнятті рішень, і який тільки в деяких формальних логіках знаходить правильне застосування, являє собою «прагматичний імператив». За ним потрібно йти в силу того, щоб мислення і

діяльність не зводили одне одного в ніщо. За своєю природою, доводить К. Льюїс, «логічна необхідність виростає з емпіричної необхідності висновку» [10, с. 101].

Остаточною основою імперативу несуперечливості слугує, вважає К. Льюїс, цілеспрямований, попередньо заданий (тобто апріорний) характер досвіду. «Практична несуперечливість, – підсумовує філософ, – не може бути зведена до чисто логічної несуперечливості» [8, с. 122]. Але, хоча відправним пунктом, аргументом для логічних досліджень К. Льюїса стали абстрактні концептуальні системи, він в своєму аналізі, по суті, зійшов на той рівень, з якого почав сходження Дж. Дьюї в своєму прагматичному трактуванні логіки. Вище наведену думку він сформулював просто: «практичний характер необхідності є телеологічним». Або, як він констатував по відношенню до основних «схем» мислення, «раціональність в якості абстрактного поняття і є узагальнена ідея відношення «засобу-наслідку» як такого. Впорядковані логічні відношення укорінені в умовах самого життя; вони мають «прототипи в органічному житті»» [6, с. 30, 33].

Даний аспект аргументації К. Льюїса показує, що аналітичні істини для нього виражають відношення не тільки між мовними смислами, але також між смисловими значеннями слів. Та точка зору, що апріорне коекстенціональне з аналітичним, але залежить від лінгвістичних конвенцій, не дозволяє обґрунтувати епістемічну функцію апріорного. На противагу цьому конвенціоналістському погляду, аналітичність обумовлюється жорстко встановленими інтенсиональними відношеннями між смисловими поняттями (значеннями). Згідно К. Льюїсу, «поняття неможливо точно виразити в словах або показати, пред'явивши слова і відношення між словами» [7, с. 140]. Відокремлювати мовне поняття від вираженого ним смислового поняття означає здійснювати операцію абстрагування, оскільки ці два види значення слугують доповненням, а не альтернативою один одному і є такими, що «поділяються в абстракції, але не поділяються на практиці» [7, с. 140].

В контексті апріорного підходу це абстрагування мови від смислового поняття (поняття наповненого смислом), яке вона виражає, може бути корисним при проведенні деяких видів аналізу. Але К. Льюїс вважає його руйнівним для філософської теорії, якщо ця відмінність абсолютизується, і для процесу дослідження постулюється ключова роль мовного смислу. Разом з тим, хоча апріорі варіативне і залежить від мови, аргументує далі К. Льюїс, його не можна називати довільним. Для апріорних істин логіки і «чистої» математики достатньо володіти внутрішньою несуперечливістю. Але як тільки вони застосовуються практично (подібне траплялося із системами неевклідової геометрії), стає очевидним момент вибору апріорі і зв'язок з прагматичними критеріями. Це говорить про те, що пізнання переслідує практичну ціль і слугує певним інтересам. Спосіб активності мислення відповідає нашій потребі розуміти, щоб в умовах досвіду, який «вислизає», контролювати ситуацію. Іншими словами, апріорі є «винайдення» розуму, і з усіх апріорних ідей відбираються і передаються ті, які виявляють свою корисність в розумінні і освоєнні реальності. Обґрунтовуючи апріорне як аргумент для обґрунтування своїх «більш загальних проблем», К. Льюїс уточнює: «Апріорі не стільки продиктоване тим, що надане в досвіді, не стільки повідомляє людській природі позачасовий компонент, скільки відповідає загальним критеріям прагматичного характеру... Це стосується як категоріального мислення, так і інших видів практичної діяльності. Тут, як і скрізь, невдача в реалізації певних цілей коректує і утримує певні риси і прояви поведінки» [3, с. 705].

Отже, практичну діяльність можна віднести до «апріорних структур повсякденності», що допомагає зрозуміти значення концепції «апріорного» К. Льюїсом в обґрунтуванні ним своєї філософії. А також зрозуміти реальні функції теоретичних моделей і класифікацій, і контролювати практичні наслідки, здавалось би, формальних визначень. Вивчення дисциплінарних просторів повсякденності розкриває «місце», в якому та чи інша істина стає «переконливою». «Самоочевидність сутності», «суть справи», «розум вільної спільноти» – всі ці посилання герменевтики, феноменології і теорії комунікативної дії так само недостатні, як і посилання на буття, природу, Бога. Істину неможливо пояснити і «демонічними» здібностями суб'єкта. Дійсно, може бути, найбільш головним саме і постає «місце», яке займає той, хто проголошує істину, в соціальній ієрархії, «інститут», який він представляє [1, с. 320].

Отже, реконструкція «апріорі повсякденності», що включає практичну діяльність і всі види досвіду, не повинна обмежуватися понятійним описом її феноменів та інститутів, складанням категоріальних схем і класифікаційних таблиць. Це було б «диспозитивом» повсякденності, способом її консервації. Насамперед, важливо «відокремлювати повсякденний досвід від феномену пізнання, де нас цікавить і нова інформація» [1, с. 321], – зазначає Б.В. Марков.

Очевидно, саме так можна розуміти підхід К. Льюїса до апріорного, яке виступає важливим аргументом в обґрунтуванні ним своєї концепції. Вважається, зокрема, що він постулює «феноменалістичний редуccionізм», згідно якому поняття редукуються до чуттєвих даних, з яких вони «конструюються» [11]. Але хоча поняття є похідним від чогось чуттєвого (емпіричного), і поняття самі можуть бути на-

звані чуттєвими в силу того, що відсилають нас до досвіду, навіть поняття в цьому чуттєвому аспекті не можна звести до змісту досвіду. Для К. Льюїса з його акцентом на «апріорному» аспект поняття забезпечує, строго кажучи, «смісл», принцип або форму. Завдяки цьому люди інтерпретують і організовують сенсорний аспект досвіду. Поняття містить в собі реакцію, котра, як герменевтичний принцип, включається в сам характер того, що осягається. В результаті, поняття, смісл кожної речі не зводиться до яких-небудь даних, існуючих відокремлено від характеру реакції. Тільки на основі включення в процес пояснення даної позиції аргументу апріорного «сенсорне стає усвідомлюваним» [4, с. 332].

Ця інтерактивна єдність суб'єкта, що пізнає, і об'єкта, який пізнається, виникає з інтерактивної єдності організму і оточуючого середовища на початковому рівні досвіду. К. Льюїс з позиції прагматизму розглядає поняття (апріорне) в біологічному контексті звичок або установок реагування. Тобто поняття постає «різновидом цільової установки» [9, с. 228]. Феноменологічна значимість звички полягає в тому, що звички, настрої або схильності переживаються безпосередньо і пронизують саму тональність і структуру змісту, який безпосередньо сприймається. В силу чого К. Льюїс стверджує, що він не захищає феноменалізм, а скоріше викладає «феноменологію перцептивного» [8, с. 18].

Залучення апріорного в якості аргументу дозволяє більш продуктивно виявити зміст поняття «сміслу», або смислового значення «феноменології перцептивного». Імплицитне смислове значення є схильністю або звичкою, шляхом якої індивіди взаємодіють з оточуючим середовищем. Експліцитне смислове значення є «схема» або «критерій» в мисленні, завдяки якому людина «схоплює» реальність (наявність) чого-небудь, коли потрібен певний тип реакцій, щоб отримати бажаний результат. Встановлюючи типи реакцій, доводить К. Льюїс, «схема» з її можливими образами або аспектами постає загальною на противагу індивідуальним сутностям, які «осягаються з її допомогою» [8, с. 18]. Якщо конкретний емпіричний зміст досвіду потрібно розуміти як щось індивідуальне серед багатьох інших індивідуальних сутностей, то «схему» застосування смислового значення (або звички) до досвіду належить розглядати як те єдине, що визначає багато чого іншого.

Фактично важливість змісту, який охоплюється структурою «схеми», полягає в тому, яким способом вона виникає. Подібна структура являє собою аспект диспозиціонального структурного порядку, котрий здійснює над нею контроль і керує можливими перетвореннями одного аспекту «схеми» в інший. Смісл в диспозиціональному відношенні постає правилом для виробництва аспектів схем в якості умов для можливих верифікуючих випадків. Наявний («живий») смісл, по суті, містить в собі умови своєї верифікації. Схильність або звичку, тобто «живий смісл», можна вивчати через його конкретні прояви, але неможливо досліджувати як остаточний, оскільки його ніколи неможливо редукувати до якої-небудь послідовності подібних проявів. Звідси витікає, що хоча смісл (поняття, означення) ніколи не може бути повністю описаний, будь-який його аспект може бути вивчений. Отже, застосування аргументації з врахуванням апріорного перетворює теорію аналітичності К. Льюїса в «теорію включення або вміщення, а не синонімії» [4, с. 333].

Такий висновок зумовлений тим, що завдяки своїй логіці диспозиціонального функціонування «сміслових значень» (апріорних понять) К. Льюїс може запропонувати вирішення проблеми включення, оскільки ця логіка пояснює, як можна виявити, що певна якість або ознака, не вказані наочно у визначенні, тим не менше є істотними для смислового значення (поняття), котре досліджується. Якщо те, що смислове значення (поняття) породжує або містить, занадто часто залишається без застосування, воно може змінитися завдяки формуванню нових звичок, які по-новому творчо закріплюють «індуктивно акумульований досвід». Але тоді ми маємо вже нове поняття або нове правило для генерації умов верифікації, котре тепер з необхідністю містить, по меншій мірі в окремих випадках, інші можливі аспекти схеми. Хоча слова, які використовуються, залишаються такими ж, смісли, які їм приписуються, «можуть вже бути іншими» [9, с. 235]. Отже, аналітичні істини встановлюють відношення між смисловими значеннями, а не лише мовними значеннями (поняттями).

В цілому трактування К. Льюїсом сміслу поняття «аналітичності», а також поняття «апріорності» з очевидністю руйнує ту конвенціоналістську позицію, згідно якої аналітична істина не виражає нічого, окрім того, що визначається або може визначатися системою мови, на якій вона сформульована. Хоча К. Льюїс обґрунтовує, що у виборі символів, в приписуванні символів поняттям і у виборі понять для розгляду та аналізу присутній елемент конвенціональності, він в той же час намагається логічно доказати, що взаємозв'язок між поняттями є і не лінгвістичний, і не довільний.

Більше того, хоча відношення між смислами понять можна визначити без звернення до яких-небудь фактів, поняття та їх смісли створюються на основі врахування минулого досвіду і вибираються згідно з прагматичними міркуваннями. Апріорна істина у функції її репрезентанта виникає в рамках цільових установок інтерпретації, що вилучаються з контексту минулого досвіду. «Те, що постає апріорним, – узагальнює К. Льюїс, – передує досвіду майже в тому ж самому сміслі, в якому йому передує ціль. Цілі не диктуються змістом даного; вони належать нам самим. Однак цілі повинні сформуватися і

Розділ третій. Філософські проблеми науки і освіти

здійснитися шляхом досвіду... Приблизно в такому ж аспекті те, що є апіорним і йде від свідомості, передує теперішньому досвіду, однак в іншому відношенні воно все ж не постає незалежним від досвіду в цілому» [9, с. 24].

Стосовно розуміння К. Льюїсом апіорного, то воно для нього постає, окрім надання йому статусу аргументу, своєрідним «найбільш далеким шляхом до найближчого» [2, с. 106]. Це означає, що в процесі пізнання, яке претендує на істину, виникають, як правило, труднощі. Справа в тому, що знання, насамперед в процесі теоретичних рефлексій, передбачає також і особисте зусилля того, хто пізнає (філософує), тобто того, в кому неспівпадання близького і далекого виявляє себе найбільш яскраво, в котрого ясне для нас і ясне по природі найбільш далеко віддалені один від одного. В даному контексті це положення стверджує аргумент М. Гайдеггера: «Онтично найближче і відоме є онтологічно найбільш далеке, яке не впізнається» [5, с. 43]. Тому, якщо продовжити гайдеггерівський аргументативний ряд, філософія, як виявляється, не може не включати в себе повернення філософуючого «з онтологічної даліни в онтологічну близькість, і навпаки, дистанціювання від онтичної близькості» [2, с. 113].

Таким чином, пізнання, при умові, що воно є «шлях», котрий, як і кожний шлях, передбачає «розведення *terminus a quo* і *terminus ad quem*, починає поставати як незвичний, і, на перший погляд, надмірний шлях до того, що і без цього шляху завжди присутнє. Філософське зусилля, спрямоване на досягнення вже присутнього, показує себе як найбільш далекий, обхідний шлях до найближчого. Виходячи з цього, можна стверджувати, що апіорі – це найближче, яке вимагає досягнення на найбільш обхідному шляху, яке виявляється дозволяючою межею для всього, що на ньому може виникати. Такий шлях і застосовує К. Льюїс. Взвзявши в якості аргументу апіорне, він визначає завдання власної філософії, розробляє систему полівалентної логіки, вивчає даності (можливості) пізнавального досвіду, узагальнює проблеми емпіричного, аналітичного, символів, смислів, значень, понять тощо. В результаті формується його власний досвід логіки мислення, своя термінологія, своя аргументація, на основі чого він обгрунтовує свій варіант прагматизму.

Література:

1. Марков Б.В. Априори повседневности / Б.В. Марков // Многообразие априори. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2013. – С. 300-323.
2. Паткуль А.Б. Априори: самый далекий путь к ближайшему / А.Б. Паткуль // Многообразие априори. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2013. – С. 87-106.
3. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. От романтизма до наших дней (4) / Реале Дж. и Антисери Д. – СПб.: «Пневма», 2003. – 880 с.
4. Розенталь Сандра Б. К.И. Льюис, 1883-1964 / Сандра Б. Розенталь // Американская философия. Введение. – М.: Идея-Пресс, 2008. – С. 326-343.
5. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер. – М.: Ad Marginem, 1997. – 452 с.
6. Dewey John. The Superstition of Necessity / John Dewey // The Early Works, vol. 4.
7. Lewis C.I. An Analysis of Knowledge and Valuation / C.I. Lewis. – La Salle, IL: Open Court, 1962.
8. Lewis C.I. Logic and Pragmatism / C.I. Lewis // Collected Papers of Clarence Irving Lewis, ed John D. Coheen and John L. Mothers heed, Jr. – Stanford, CA: Stanford University Press. 1970.
9. Lewis C.I. Mind and the World Order/ C.I. Lewis. – New York: Dover Publication, 1956.
10. Lewis C.I. Our Social Inheritance / C.I. Lewis. – Bloomington: Indiana University Press, 1957.
11. Schilpp Paul A. The Philosophy of C.I. Lewis / Paul A. Schilpp // The Library of Living Philosophers (La Salle, IL: Open Court, 1968).